

Dada és szürrealizmus

Nemzetközi körkép – hazai utóhatásokkal

A jeruzsálemi Izrael Múzeum nem először működik együtt a Magyar Nemzeti Galériával. Legutóbb az impresszionistákkal kapcsolatos közös vállalkozásuk aratott sikert a Budavári Palotában, most viszont a XX. század első évtizedeinek két nagy irányzatára összpontosítanak. Olyan „húzó nevek” jellemzik a kiállítást, mint *Magritte*, *Duchamp*, *Man Ray*, *Miró* és *Dalí*. Az előzetes sajtóbejáráson James S. *Snyder* igazgató régi ismerősként üdvözölte a jelenteket. Ismét emlékeztetett arra, hogy édesanyja itt született, ezért egy kicsit mindig hazajön, így a kölcsön adott képek között kétszeresen is otthon érzi magát. Most múzeumuk százánál több műtárgyat hozták el. Személyes kedvence Joan *Miró* 1927-es Spanyol táncosnője, amelyet alkotója – a nemzeti viseletnek számító mantilla (csipkés főkötő), fodros-bodros rokolya és a tipikus cipellők hangsúlyozásával – annak idején áttételesen a katalán nacionalizmus elleni tiltakozásnak szánt. Az ízlések különbözőségére vendéglátó kollegája, *Szűcs György* utalt, akihez viszont a belga René *Magritte*: *Kastély a Pireneusokban* 1959-es festménye áll a legközelebb.

Adina Kamién-Kazhdan muzeológus emlékeztetett arra, hogy a dada mozgalom az első világháborús években a semleges Svájcban jött létre, ahová számos országból sok-sok művész menekült. Ez a nemzetközi társaság alapította a Cabaret Voltaire kávéházat és mulatót, ahol esténként különféle közös produkciók kapcsán találkoztak. Mivel változatos műfajokkal kísérleteztek, ezt tekinthetjük a mai „multimédia” őseinek. Az izraeli társrendező tárlatvezetésén nemcsak udvarias gesztusnak szánta, hogy a Bukarestben született és 1915-től Zürichbe települt román festő – *Marcel Jancu* – Az arcvonalbeli katona 1924-es olajképénél időzött elsőként, mert ezen magyar feliratú megsárgult újság-szelet is látható („Kiadó: Kassák Lajos”). A vegyes kollázs, a vászon alapra ragasztott textil-darabka, sztaniol-papír, szőr- és fűszál-csomó, magvak és gombok mellett szerepel. *Jancu* egyébként rendszeresen különleges álarcokat is készített művészársainak a sajátos dada-előadásokra. Ez az „iskolapélda” az avantgárd törekvések nemzetkö-

René Magritte: *Kastély a Pireneusokban* (1959)

zi jellegén túl a dada sajátos munkamódszereire is rávilágít, amelynek nyomán a legkülönfélébb alapanyagok vegyítéséből jöttek létre olyan műfajok, mint például a kétdimenziós fotómontázs vagy az asszablázs, a háromdimenziós objekt (amelyet afféle domborműnek is tarthatnánk), vagy a ready-made, amely a szokványos hétköznapi használati tárgyakat változatlanul hagyva emelte be a művészi közegbe. Utóbbi eljárásra a legismertebbek az 1910-es évek végéről a francia Marcel Duchamp nagy vihart kavart ötletei, amikor „szökőkútnak” titulálta a férfi piszoár feje tetejére állított fehér porcelán kagylóját, vagy plasztikaként kezelte a bicik-

likereket, a fából hajlított Thonet-kalaptartót és az öntöttvas palack-szárítót. Ezek eredeti példányait műtermében őrizte, de aztán elkallódtak. Most az 1960-as évek derekán készült másolatokat mutatják be helyettük. Az izraeli műtörténész szerint ez a lényegen semmit sem változtat, mert ez esetben nem az eredetiség, hanem a kreativitás a lényeg. Hasonló a helyzet Man Ray 1923-as alkotásainak 1963-as rekonstrukcióival is...

A nemzetközi mezőnyben tallózva felfedezhetjük Tihanyi Lajos 1925 körüli, fekete és vörös krétával rajzolt férfigportréját Branko Ve Poljanskiról, amelynek „Zenit” címszavát a kép négy peremén magyarul, németül és cirill betűs szláv nyelven is felírta. Ezzel egykorú a Mojnesten (Moinesti) született Tristan Tzara (eredeti nevén Samuel Rosenstock) romániai származású francia költőről hasonló eljárással készült arcképe is. Moldvából, Karácsonkőről (Piatra Neamț) indult Victor Brauner, aki az 1945-ös viaszfestéssein díszes inka és maja motívumokat variált különféle azték istenségek stilizált alakjaival. Halász Gyula az erdélyi Brassóból érkezett Párizsba, ahol Brassai-ként vált világhírűvé, főleg az ötvenes évek graffiti-fotográfiáival, amelyekből itt is izelítőt kapunk, a naiv gyermekrajzok pálcika-emberkés falfirkáitól a vakolatba karcolt tolldíszes indián törzsfőig. De itt már az izraeli anyag hazai folytatása következik Átrendezett valóság – Alkotói stratégia-

ák a magyar művészetben a dada és szürrealizmus vonzásában címmel, Gergely Mariann, Kolozsvári Marianna, Kumin Mónika és Százados László rendezésében. Szerintük az 1920-as évek bécsi emigrációjában, Kassák Lajos és a MA folyóirat körében jelentkezik először a dadaisták új módszereinek és műfajainak jelenléte, így ezek a modern nyomdatermékek egy teljes falat betöltenek. A képet Bortnyik Sándor tevékenysége vagy Moholy-Nagy Lászlónak a Bauhaus-iskolához kapcsolódó elméleti és gyakorlati munkássága teszi teljesebbé.

Sokkal későbbre tehető a szürrealizmus „begyűrűzése”, ami nálunk az 1940-es évektől érezhető a kurátorok szerint. Ennek honi talajba ültetett változata egyrészt Gyarmathy Tihamér, Lossonczy Tamás vagy Martyn Ferenc munkásságában lelhető fel, másrészt az Európai Iskola tagjainak – többek között Korniss Dezső, Bálint Endre, Anna Margit – jellegzetes életművében. Ezt az utat az 1950-es években Ország Lili vagy Gedő Ilka folytatta. E modern törekvések szemben álltak a hivatalos politika által támogatott irányzattal, a sokat emlegetett TTT hármas gyakorlata alapján gyakran a túrés és a tiltás határán egyensúlyoztak, ezért afféle proteszt-mozgalomnak is beillettek. Vilt Tibor Az öreg hölgy látogatása (1956) vegyes technikájú absztrakt plasztikája sokféleképpen értelmezhető, Lakner László Politechnikai oktatószekrény (1962-64) című olajfestménye akár a „szocreál” parafrázisaként hat. Pauer Gyula „Egy láda szobor” (1962-66) című installációja elnagyolt deszkatákolmányába viszont egyformán arasznyi és sötétre patinázott – tehát uniformizált méretű és külsejű – gipszfigurákat zsúfol. Ki-ki értse, ahogyan akarja... Tipikusan közép-európai léthelyzetekre utal Frey Krisztián 1969-es, kitaposott és kopott női cipő-párja. Szintén az örök másodrangúak sorsának jelképe lehetne Swierkiewicz Róbert Mária-háza (Ami személyes, és ami szent, 1987) a viaszgyertyákkal és az értük nyúló bronz női kézzel. A neo-avantgárd jellegzetes terméke Attalai Gábor Tárgyak és lapok a Rad-y made sorozatból (1974) az ókori, keleti ihletésű Időbélyegző vagy újabban Uglár Csaba Pingpongozó Buddhája (1996), a karikatúrának is beillő netsuke-utánzata.

Életre kelt (film)kísérletek – Az avantgárd első magyar mozija elnevezéssel látható egy külön részlegben Gerő György 1926-ban forgatott filmje, a Béla néhány eredeti kockája. Orosz Márton kurátor szerint az utókorra maradt a partitúra is, melynek alapján egy kortárs amerikai média-művész rekonstruálta a néhai alkotást.

A nagyszabású nemzetközi bemutató október 5-ig tart.

Wagner István

Philippe Halsman: Dali koponyája (1951)